

Geschiedeniswerkplaats 3^e editie, 1 havo/vwo
Hoofdstuk 4: De Romeinen

Introductie

1 Afbeelding

a *Bijvoorbeeld:* Ze vonden hem geweldig.

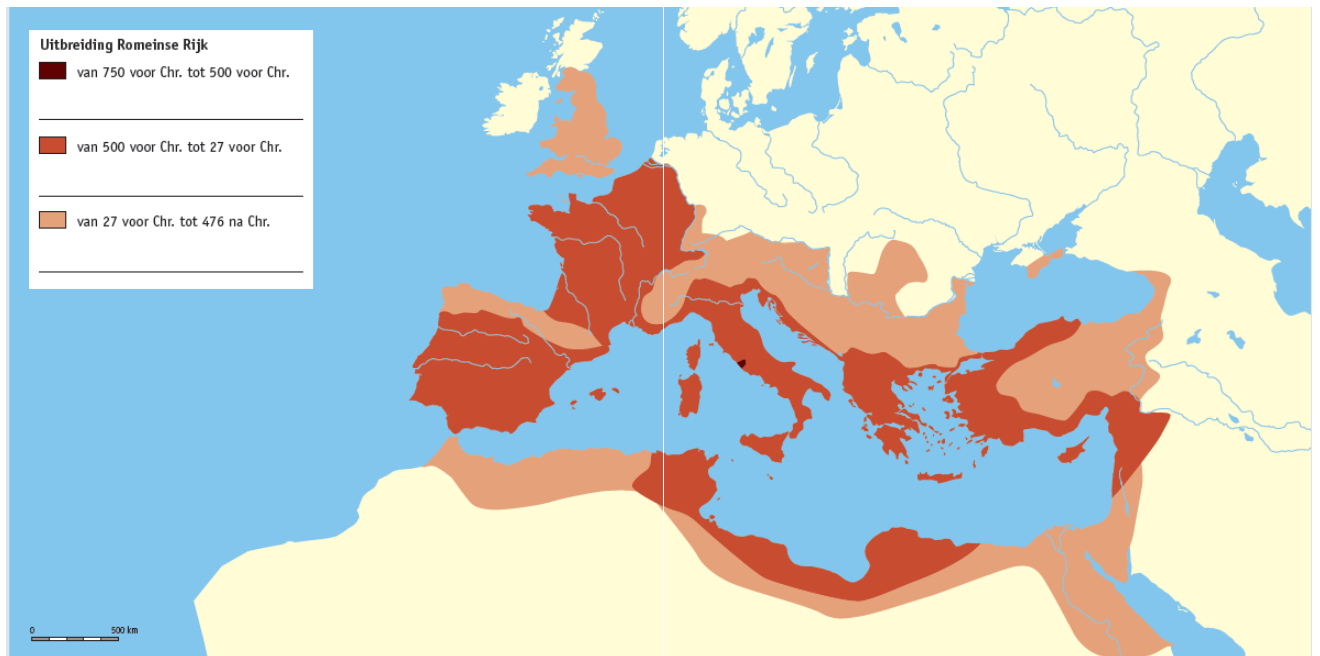
b *Bijvoorbeeld:* Hij was een strenge aanvoerder van een leger.

2 Tijdbalk

449

3 Kaart

a

b *Bijvoorbeeld:* Omdat ze alle landen rond de Middellandse Zee hadden veroverd.

c *Bijvoorbeeld:* België, Frankrijk, Spanje, Kroatië, Griekenland

4.1 Van stad tot wereldrijk

1 Van koninkrijk naar republiek

- a Rome had tot 509 v.C. een koning. Daarna was het een staat zonder koning.
- b (*bijvoorbeeld*) een groep (de senaat, mannen uit de aanzienlijkste families) had de meeste macht.

2 Romeinse veroveringen

- a *Bijvoorbeeld*: helm, zwaard, schild, harnas
- b Ze hadden een goed georganiseerd en goed bewapend leger.
- c *Bijvoorbeeld*: Ze wilden buit.
- d *Bijvoorbeeld*: Ze kregen de meeste buit en werden beroemd.

3

- 1 feit
- 2 mening
- 3 mening
- 4 feit
- 5 feit
- 6 feit
- 7 feit

4 Het Romeinse wereldrijk

- a B, D
- b Europa, Afrika, Azië
- c imperium
- d *Bijvoorbeeld*: om aan het werk te zetten (als dwangarbeider)
- e *Bijvoorbeeld*: Hij bestuurde een provincie.

5

- a 1 v.C.
- b 1 'vroeger'
2 'nu'
3 'vroeger'
4 'nu'
- c *Bijvoorbeeld*: Rome had een groot gebied veroverd. ('De wereld die aan haar voeten ligt.')
- d *Bijvoorbeeld*: Hij was tevreden over de rijkdom in Rome.

6 Het Romeinse keizerrijk

- a legeraanvoerders (generaals) met hun soldaten
- b *Bijvoorbeeld*: De moordenaars hoopten dat de senaat zijn macht terugkreeg.
- c *Bijvoorbeeld*: Octavianus kreeg alle macht in handen. De senaat had niets meer te vertellen.
- d (*bijvoorbeeld*) Octavianus en zijn opvolgers de naam Caesar als titel gebruikten. Daarvan is 'keizer' afgeleid.

7

a *Bijvoorbeeld:* Op beide worden overwinnaars toegejuicht. Bij afbeelding 9 gaat het om oorlog, bij afbeelding 10 om sport.

b *Bijvoorbeeld:* Omdat mensen opkijken tegen helden en omdat ze dat graag willen laten zien.

8

a *Bijvoorbeeld:* Vercingetorix geeft zijn wapens aan Caesar.

b 1 bron 4

2 bron 3

3 bron 4

4 bron 3

c A, B

9 **Romeinse vrede**

a Er was rust, orde en vrede.

b *Bijvoorbeeld:* Ze bewaakten de grenzen en konden snel verplaatst worden naar plaatsen waar onrust of gevaar dreigde.

c twee eeuwen

10 **Eindopdracht**

a *Bijvoorbeeld:* Ze hadden geen ervaring met zeeoorlogen.

b -

c *Bijvoorbeeld:* Ja, want de brug heeft geholpen bij de Romeinse veroveringen. Die veroveringen hebben grote gevolgen gehad voor de bewoners van de veroverde landen.

4.2 De Romeinse samenleving

1 De economie van het rijk

a de pax Romana, de goede wegen en het Romeinse muntgeld

b *Bijvoorbeeld:* Egypte kon veel graan produceren voor Rome.

2

a, b

c

Algerije: zout	Kreta: wijn
China: zijde	Kroatië: hout
Cyprus: vis	Libië: vis
Engeland: hout	Nederland: koeien
Frankrijk: glas	Rusland: hout
Griekenland: olijven	Spanje: olijfolie
India: peper	Syrië: glas
Italië: wijn	Tunesië: graan
Jordanië: schapen	Turkije: varkens

3 Rijkdom en armoede

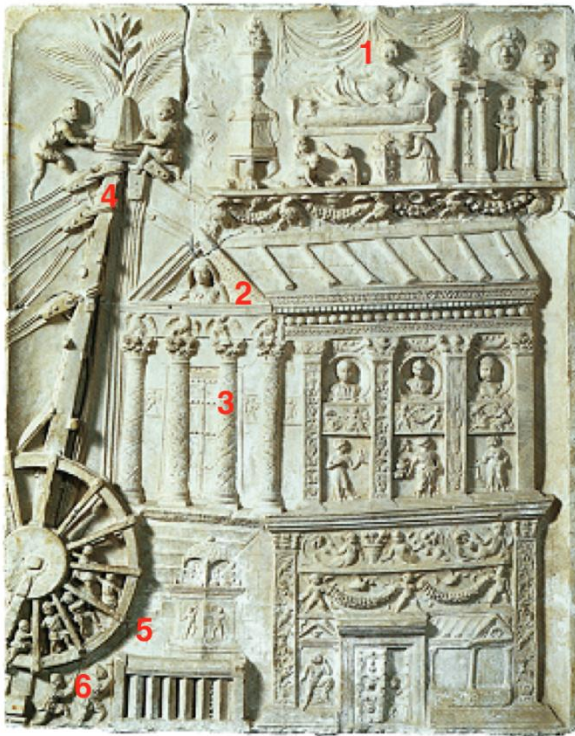
a *Bijvoorbeeld:* Er was een kleine groep van rijken met prachtige woningen en een grote groep arme mensen met lemen hutjes.

b *Bijvoorbeeld:* Veel mensen hadden geen of weinig werk.

c *Bijvoorbeeld:* Veel mensen werden heel arm en bezaten niets meer, behalve kinderen.

4
a
b

Bijvoorbeeld: rijke mensen en arme arbeiders of slaven

5 Brood en spelen

a voor hun eigen populariteit en om het volk rustig te houden
b Ze zijn gedood

6

a *Bijvoorbeeld: Hij keek op ze neer. Hij vond ze kwaadaardig en bloeddorstig.*
b *Bijvoorbeeld: Wij hebben wetten die mensen beschermen tegen slavernij en moord.*

7 Veel slaven

a *Bijvoorbeeld: Toen veroverden Romeinen veel gebieden waarbij ze krijgsgevangenen meenamen en als slaaf verkochten.*
b *Bijvoorbeeld: Slaven die werkten in de landbouw.*
c *Bijvoorbeeld: Slaven die werkten als leraar*

8

a Opstandige slaven kregen geen steun van de vrije bevolking.
b *Bijvoorbeeld: om anderen af te schrikken*

9 Eindopdracht

B, C, D, E

4.3 De cultuur van het rijk

1 Veel culturen door elkaar

a *Bijvoorbeeld:* Er waren mensen met meerdere culturen, zoals mensen in Brittannië met godsdiensten uit Egypte en Perzië.

b *Bijvoorbeeld:* Ja, want in het hele Romeinse rijk werden basilieken gebouwd.

2

a

b *Bijvoorbeeld:* Deze mensen kunnen schrijven (doen) en ze zijn aan het nadenken (denken).

3 De Romeinse godsdienst

a *Bijvoorbeeld:* Ze geloofden dat staatsgoden de staat beschermden.

b *Bijvoorbeeld:* Ja. Deze verering van de Egyptische godin was in Italië toegestaan.

c

	Romeinen	Grieken
oppergod	Jupiter	Zeus
zijn vrouw	Juno	Hera
god van de zee	Neptunus	Poseidon
god van de oorlog	Mars	Ares
godin van de liefde	Venus	Aphrodite

4 De Grieks-Romeinse cultuur

- a *Bijvoorbeeld:* Griekse beelden, schilderijen, gedichten, gebouwen (met zuilen)
- b *Bijvoorbeeld:* Het is een Romein-se kopie van een Grieks beeld.
- c *Bijvoorbeeld:* een Romeinse tempel in Frankrijk (21) en een basiliek in Duitsland (24)
- d Klassiek betekent voortreffelijk en voorbeeldig. De antieke cultuur werd veel nagevolgd.
- e *Bijvoorbeeld:* Ja, want ze zien er rijk en ontwikkeld uit.

5

- a Korinthisch
- b bogen
- c *Bijvoorbeeld:* Ze groeven tunnels, bouwden bruggen en zorgden voor een constant hoogteverschil voor de stroming van het water.

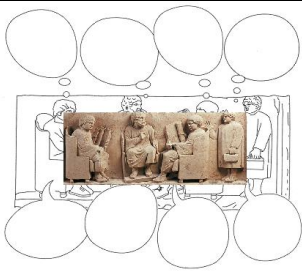
6 Romeinse wetten

- a *Bijvoorbeeld:* Romeinse burgers mochten niet zonder proces worden veroordeeld. Ze mochten niet worden gemarteld.
- b *Bijvoorbeeld:* Bij conflicten beslissingen nemen in overeenstemming met wetten. Bij misdaden straffen bepalen.
- c Beslissen of een verdachte schuldig was aan een misdaad.

7

- 1 juist
- 2 juist
- 3 juist
- 4 juist
- 5 onjuist

8

<u>Gaf hij</u> <u>maar</u> <u>beter les.</u>	<u>Hoe leg ik</u> <u>dat uit in</u> <u>dit land?</u>	<u>Niet om</u> <u>door te</u> <u>komen.</u>	<u>Gelukkig weer een</u> <u>halve les gemist.</u>
			
<u>Grieks.</u> <u>Wat een</u> <u>mooie</u> <u>taal!</u>	<u>Grieks is</u> <u>belangrijk!</u>	<u>Ja, maar</u> <u>ook</u> <u>moeilijk.</u>	<u>Ik ben te laat.</u> <u>Jammer!</u>

9

a het halfronde theater links

b het amfitheater rechts

c *Bijvoorbeeld:* Nederlanders bouwen stadions in ongeveer dezelfde vorm als Romeinse amfitheaters omdat dat een bruikbare vorm is.

10 Eindopdracht

Bijvoorbeeld: Ja. De Keltische grootvader nam een Romeinse naam en het Romeins burgerrecht aan.

4.4 De opkomst van het christendom

1 Joden in het rijk

a *Bijvoorbeeld:* Ze hoopten dat God een afstammeling van koning David zou sturen om hen van vreemde overheersing te bevrijden.

- b**
- 1 indirect
  - 2 direct
  - 3 direct
  - 4 direct
  - 5 direct
  - 6 direct

2

a *Bijvoorbeeld:* Vreemdelingen die in Rome woonden verloren vanaf de tweede generatie hun binding met hun vaderland en gingen op in de samenleving van Rome.

b *Bijvoorbeeld:* Joden bleven leven volgens de regels van hun voorvaderen en bleven bij elkaar in hun wijken wonen.

c *Bijvoorbeeld:* Zij vonden het verkeerd dat joden zich bewust afsloten van andere mensen.

3

a

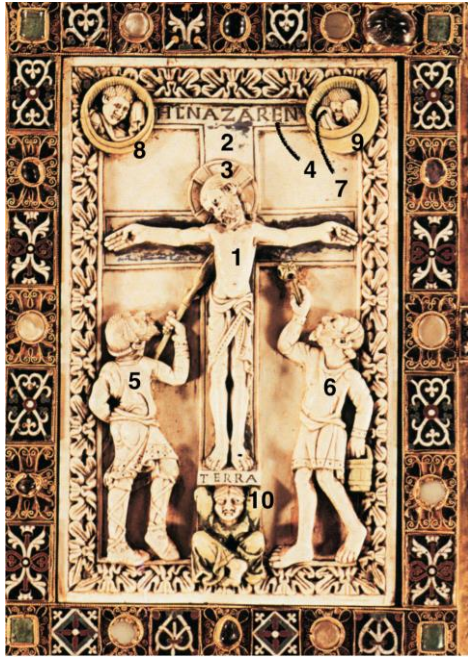
- 1 dood, hemel, kruis, zonden
- 2 messias, zoon, hemel

- b**
- 1 63. v.C.
  - 2 30 n.C.
  - 3 66 n.C.
  - 4 135 n.C.

4

- a**
- 1 onjuist
  - 2 onjuist
  - 3 onjuist
  - 4 juist

b

5 Een verboden godsdienst

a 1 B, C

2 A, D

b *Bijvoorbeeld: Volgens hen was er maar één God.*

c *Bijvoorbeeld: Ze geloofden dat staatsgoden rampen veroorzaakten omdat christenen hen niet vereerden.*

6

a *Bijvoorbeeld: Omdat christenen haar bewonderden.*

b A, B, D

7 Een nieuwe staatsgodsdienst

a 1 3e eeuw

2 313 n.C.

3 380 n.C.

b 1 organisatie, Rome

2 gebedshuis

3 kerkprovincies

8

a B

b *Bijvoorbeeld: Ze was christen toen ze omstreeks 325 n.C. in Rome stierf.*

9 Eindopdracht

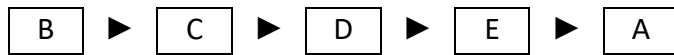
A, D

4.5 Romeinen en Germanen

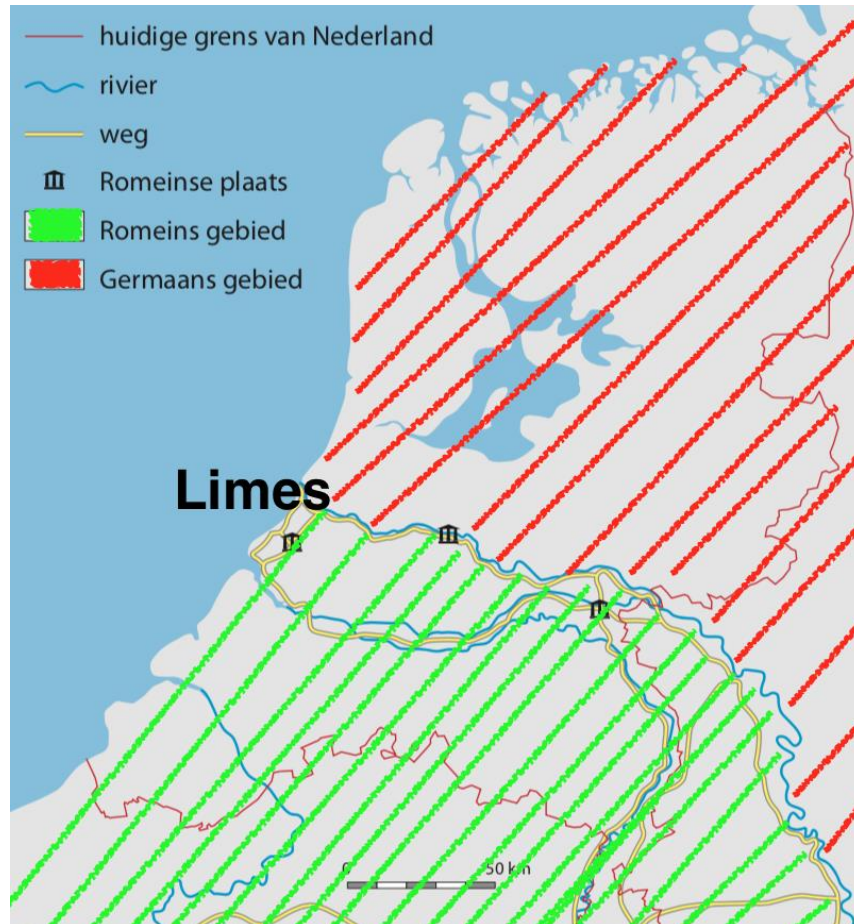
1 Romeinen in Nederland

a *Bijvoorbeeld:* Mensen leven (1) in dorpen (2) van landbouw.

b

c

2

De Rijn als grens

a *Bijvoorbeeld:* de verovering van Zuid-Nederland

b *Bijvoorbeeld:* 1 Door Germanen lukte het niet om gebieden ten noorden van de Rijn te veroveren. 2 De Rijn was goed verdedigbaar.

c Bataven hielpen Romeinen de grens te verdedigen.

d *Bijvoorbeeld:* Ze hoefden geen belasting te betalen.

3 Romeinse invloed

a

b *Bijvoorbeeld:* steden, tempels, badhuizen, bruggen, wegen (landbouwbedrijven, geld)

c *Bijvoorbeeld:* steden, handel

d *Bijvoorbeeld:* De godin was in Romeinse stijl afgebeeld. De tekst is in het Latijn.

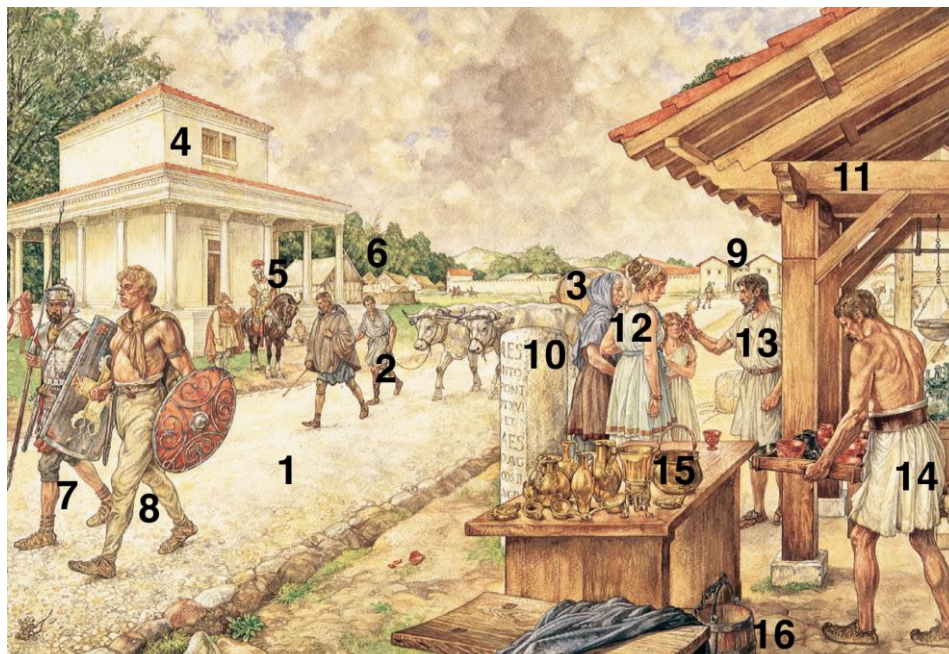
4

a IMPERATORI CAESAR MARCUS AURELIO

b *Bijvoorbeeld:* Beide vermelden de afstand naar een plaats, de stenen paal in mijlen naar één plaats, de metalen paal naar meer plaatsen in kilometers.

c *Bijvoorbeeld:* Het bestuur was in de Romeinse tijd goed georganiseerd en dat is het nu ook.

5

6

a *Bijvoorbeeld:* Een man giet wijn uit een vat in een kruik.

b *Bijvoorbeeld:* Er was wederzijdse culturele invloed tussen Romeinen, Germanen en Kelten. Niet alleen romanisering. De bronnen gaan over dingen die Romeinen overnamen van Kelten en Germanen: broek, vat en emmer.

7 De ondergang van Rome

A, C, D

8

a 1969

b *Bijvoorbeeld:* Nee, want er zijn alleen in het wit geklede (onschuldige) Romeinse vrouwen en kinderen en Rome is veel te mooi getekend in tegenstelling met de woeste Goten.

9 Eindopdracht

a *Bijvoorbeeld:* Nederlanders stammen af van de Bataven.

b *Bijvoorbeeld:* Nederlanders wilden iets hebben om trots op te zijn. Ze gebruikten de Bataven, die in opstand waren gekomen.

4 Tijdvak en begrippen

1

E, G, A, H, F, D C, B

2

2B: a, d; 2C: b, c

3

a 2B (*bijvoorbeeld:*) want na de verovering van Griekenland haalden Romeinen er massaal Griekse beelden weg. Zo begon de vermenging van de Griekse en Romeinse cultuur.

b 2B (*bijvoorbeeld:*) want de amfiteaters met de gladiatorenengevechten waren elementen van de Grieks-Romeinse cultuur die de Romeinen in het hele rijk verspreidden.

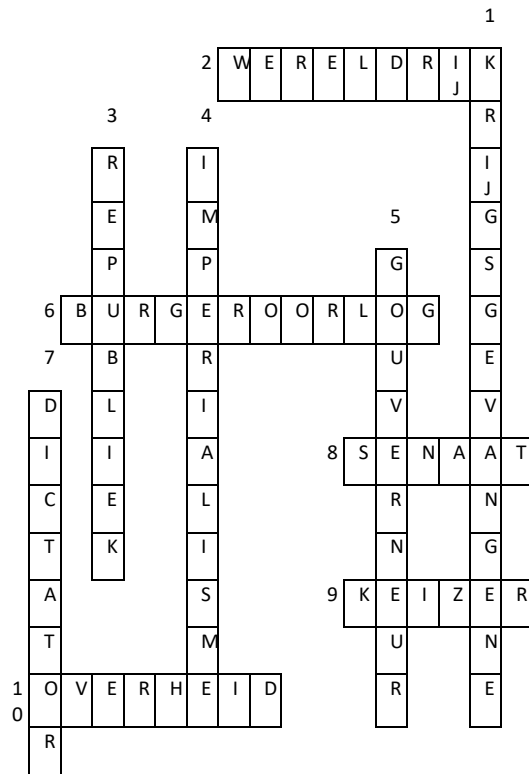
c Bij 2B (*bijvoorbeeld:*) omdat dit de grens was waar Romeinen het rijk verdedigden tegen Germanen.

d *Bijvoorbeeld:* Er staat in dat ook de Griekse wetenschap door de Romeinen werd bewonderd en overgenomen.

4 Test jezelf

4.1 Van stad tot wereldrijk

1

2

- 1 de koning
- 2 de senaat
- 3 keizer

3

D, B, A, C

4

- 1 gebieden
- 2 generaals
- 3 families
- 4 burgeroorlogen
- 5 vrede
- 6 grenzen

5

C, D

4.2 De Romeinse samenleving

6

- 1 proletariaat
- 2 brood en spelen
- 3 autoriteiten
- 4 gladiator

7

- 1 onjuist
- 2 onjuist
- 3 juist
- 4 onjuist
- 5 juist
- 6 juist

8 A, B, C, D

4.3 De cultuur van het rijk

9

A R O M A N I S E R I N G K I S A O V H
D M U L T I C U L T U R E E L G N H G F
C R M K L A S S I E K L A N T I E K C B
P T T I S T A A T S G O D S D I E N S T
A V R O S T O L E R A N T I E C R M E S

10

1D, 2C, 3A, 4B

11

- 1 geschreven
- 2 Burgers
- 3 onderdanen

4.4 De opstand van het christendom

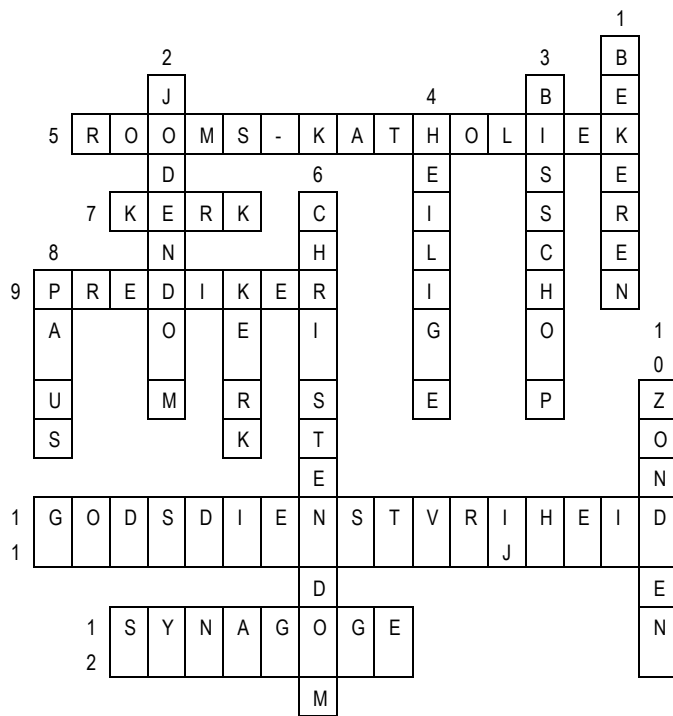
12

D, A, E, B, C

13

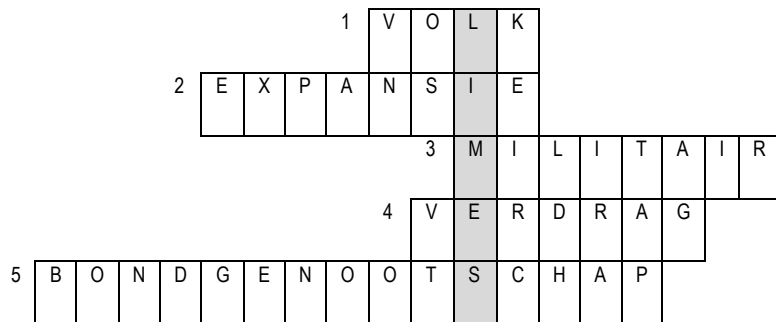
A, D

14

4.5 Romeinen en Germanen

15

16

landbouw, landbouwstedelijke

17

C, D

18

A, D, E, C, B

19

1 F
2 C
3 B, E, H

20 Kenmerkende aspecten

- a** *Bijvoorbeeld:* Bron 22 want het bord gaat over een Romeinse tempel die in Nijmegen stond. Hieraan kun je zien dat Romeinen hun Grieks-Romeinse cultuur naar Nijmegen hadden verspreid.
- b** *Bijvoorbeeld:* Bron 21 want uit de letters X en P kun je opmaken dat het gaat om de helm van een christelijke soldaat bij Nijmegen. In zijn tijd (omstreeks 400) was het christendom de enig toegestane godsdienst in het rijk.

4 Herhaling

4.1 Van stad tot wereldrijk

1

koninkrijk, tot 509 v.C., republiek, 509-27 v.C., keizerrijk, van 27 v.C. (- 476 n.C.)

2

a in Italië vanaf 350 v.C.

b krijgsgevangenen

3

a Als een staat zijn macht uitbreidt over een groot gebied

b B, D

4

a 1 dictator

2 keizer

b *Bijvoorbeeld:* Door de burgeroorlogen versloeg Octavianus al zijn vijanden en kreeg hij alle macht. Hij stichtte het keizerrijk waarin de senaat geen macht meer had.

5

a *Bijvoorbeeld:* Augustus zorgde met het leger voor rust en orde in het rijk. De tijd van vrede duurde twee eeuwen.

b van Noord-Engeland tot Zuid-Egypte

4.2 De Romeinse samenleving

6

a *Bijvoorbeeld:* In het rijk was veel productie in landbouw en nijverheid en veel handel.

b *Bijvoorbeeld:* 1 Er was vrede in het rijk. 2 Er waren goede wegen. Romeins muntgeld werd overal in het rijk gebruikt.

7

a *Bijvoorbeeld:* Veel arm geworden boeren trokken naar de stad.

b *Bijvoorbeeld:* 1 rijke bovenlaag, 2 mensen die niet rijk en niet arm waren, 3 proletariaat

8

a *Bijvoorbeeld:* Aan arme mensen, om hen rustig te houden en voor hun eigen populariteit.

b A, B, C

9

a een tiende deel

b *Bijvoorbeeld:* Zij verdienen aan slavenwerk en slavenhandel.

4.3 De cultuur van het rijk

10

- a *Bijvoorbeeld:* verschillende godsdiensten, zoals de Romeinse en Egyptische, en talen, zoals Grieks en Latijn.
- b Romeinse bouwwerken in het hele rijk

11

- a polytheïstisch
- b *Bijvoorbeeld:* Ja. Door de verdraagzaamheid leefden mensen met verschillende godsdiensten door elkaar.
- c Inwoners van het rijk moesten wel de staatsgoden en de keizer vereren.

12

- a *Bijvoorbeeld:* Romeinen namen de Griekse wetenschap over.
- b *Bijvoorbeeld:* Aanzienlijke Romeinen leerden Grieks.
- c *Bijvoorbeeld:* Romeinen bouwden een aquaduct in Spanje.

13

A, D

4.4 De opkomst van het christendom

14

- a monotheïstisch
- b *Bijvoorbeeld:* Door de oorlogen en opstanden tegen de Romeinen werden ze verjaagd uit Judea of als slaaf weggevoerd.

15

- a 1 na
2 voor
- b monotheïstisch

16

- a B, D, A, C

17

- a C, B, D, A
- b B, D

4.5 Romeinen en Germanen

18

- a Tussen 58 en 50 v.C.
- b Ze hadden Romeinse soldaten vermoord.

19

- a** *Bijvoorbeeld:* Romeinse legers waren in Duitsland door Germanen tegengehouden. De Rijn was goed te verdedigen.
- b** *Bijvoorbeeld:* Bataven hielpen de Romeinen met de verdediging van de grens.
- c** *Bijvoorbeeld:* Ze hoefden de Romeinen geen belasting te betalen.

20

Bijvoorbeeld: Er ontstond een landbouwstedelijke samenleving met steden, handel en geld. Daardoor gingen mensen voedsel en spullen kopen en verkopen.

21

4 Verdieping

4.1 Van stad tot wereldrijk

1

- a *Bijvoorbeeld:* Ze konden goed organiseren, waren hebzuchtig en wreed.
- b “bronzen beelden een ziel te geven (...) uit marmer levende gezichten te beitelen,” “sterren te duiden (...) met een stift hun loop aan de hemel te tekenen.”
- c *Bijvoorbeeld:* leiding geven
- d *Bijvoorbeeld:* Oneens. Hij keurde overheersing goed. Daarvoor gebruikte hij feiten (talenten van Grieken en Egyptenaren en de vrede in het Romeinse rijk) en zijn mening (Romeinen hebben de opdracht om te heersen over volken).
- e *Bijvoorbeeld:* Ja. In bronnen 1, 2 en 3 worden veroveringen ook goedgekeurd door Romeinen.

4.2 De Romeinse samenleving

2

- a *Bijvoorbeeld:* Beide zijn rijke Romeinen met een slaaf als begeleider. Lucius kijkt op tegen Paquius Proculus, omdat hij machtig is als ex-stadsbestuurder.
- b *Bijvoorbeeld:* Beiden begeleiden hun heer. Folkrad minacht de andere slaaf die hij verwijft vindt. De ander is neerbuigend naar Folkrad. Hij voelt zich voornamelijk bij zijn meester. Hij vindt Folkrad slecht gekleed en primitief.

4.3 De cultuur van het rijk

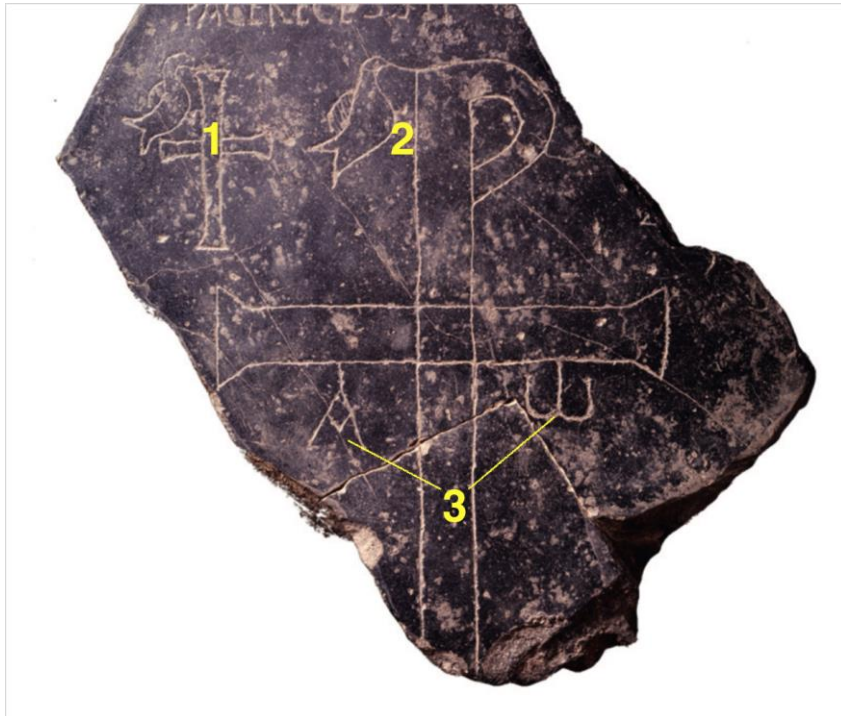
3

- a *Bijvoorbeeld:* Volgens de Griek is er in Rome plaats voor alle vreemdelingen en zijn ze welkom. Volgens de Romein is er niet genoeg plaats voor iedereen en zijn vreemdelingen niet welkom.
- b *Bijvoorbeeld:* De stad beloont ondeugden. Rome trekt slechte mensen aan.
- c *Bijvoorbeeld:* De Griek dacht zo omdat hij als vreemdeling Rome bewonderde. De Romein voelde zich als inwoner van Rome bedreigd door vreemdelingen.

4.4 De opkomst van het christendom

4

a

b *Bijvoorbeeld:* Daar waren toen christenen.

5

a *Bijvoorbeeld:* graven en aardewerk

b *Bijvoorbeeld:* 1 In Maastricht waren christenen in de 4e, 5e en 6e eeuw.

c *Bijvoorbeeld:* Er woonden christenen en niet-christenen in de 4e tot 6e eeuw.

4.5 Romeinen en Germanen

6

a *Bijvoorbeeld:* heuvels in het vlakke land, wegen en een sloot (vroeger een kanaal)

b *Bijvoorbeeld:* scherven van urnen en resten van een tempel

7

a *Bijvoorbeeld:* 1 Vanuit Byzantium werd het christendom verspreid onder Bulgaren, Serven en Russen. 2 Zij namen ook het Griekse alfabet, de architectuur en de kunst over.

(De nieuwe kunst van iconen kwam er tot bloei.)

b *Bijvoorbeeld:* 1 Het Oost-Romeinse rijk bleef bestaan toen het West-Romeinse rijk eindigde. 2 De Grieks-Romeinse cultuur bleef er bestaan. (De officiële taal bleef nog een tijd Latijn.)